

La rehabilitació del patrimoni arquitectònic: sensibilitats i competències.

“És prohibit desfigurar els ornaments externs d'edificis privats amb afegits moderns i malmetre les construccions històriques d'una ciutat important per raons de cobdícia, per afany de lucre. Així doncs, il·lustres alteses, quan vegeu que amb astúcia s'ha desfigurat un ornament, tot perjudicant-ne l'aspecte exterior, manareu que sigui restaurat...”

Edicte de l'emperador romà Teodosi I dictat el 17 de juliol de l'any 389

La meua intervenció porta per nom:

“La rehabilitació del patrimoni arquitectònic: sensibilitats i competències.”

Aquesta frase amaga una contradicció que, tot i l'errata, ens serveix per fixar un principi bàsic: *Els monuments no es rehabiliten, es restauren.* La resta del parc construït sí.¹

Un edifici obsolet pot ser modificar interior i exteriorment, transformat, ampliat i fins i tot enderrocat a voluntat de la propietat. Un monument NO.²

Aquest aclariment és important perquè mentre que la rehabilitació té com a fi la recuperació funcional de l'edifici sense més pretensions la restauració cerca conservar els valors monumentals del mateix on la recuperació funcional és com a molt un medi i mai un fi.

La salvaguarda de la identitat i l'autenticitat³ del patrimoni és la fita. Programes, usos, llüiments professionals queden condicionats al respecte pel monument.

Com cal, doncs, intervenir en un bé arquitectònic?

Primer: cal conèixer l'edifici, la seva vida, la seva evolució, les seves vicissituds. Un estudi històric rigorós previ es bàsic i ineludible.

Cal saber com és, de quins materials està fet, amb quines tècniques s'ha construït.

Saber en quin estat de conservació es troba, si les patologies són noves o antigues, si estan estabilitzades o no. En aquest punt és essencial la presa de dades experimental, els testimonis, l'anàlisi químic, les proves de càrrega etc.

Aquesta fase de diagnosi és clau per la comprensió de les patologies del monument però requereix el seu temps. L'evolució d'una esquadra és quelcom que necessita com a mínim un any d'estudi, cal creuar dades climàtiques, tèrmiques, higroscòpiques amb les mesures de la fissura a través de les diferents estacions per completar cicles anuals, només així es podrà saber el comportament de les patologies. Això obliga a tenir en funcionament un programa d'instrumentalització dels edificis abans de pensar en intervenir.

Segon: cal entendre el bé. Els edificis històrics es comporten radicalment diferent als moderns i per tant tenim que canviar de *xip* per comprendre'ls millor.

Estem davant d'estructures isostàtiques i no hiperestàtiques, deformables i no rígides, heterogènies i no homogènies, massives i no lleugeres, permeables i no impermeables, estructures travades i no porticats, anisòtropes, hidrosòpies, de gran inèrcia, etc⁴.

Les esquerdes i els desploms formen part intrínseca dels sistemes constructius històrics i no tenen perquè ser rellevants. En un edifici modern aquestes patologies són inadmissibles.

Com es pot intuir la barreja de sistemes constructius tradicionals i contemporanis és molt problemàtic.

Tercer: cal formació. Per poder aprofitar les dades obtingudes, saber què s'ha fet i què s'ha dit en aquest camp⁵. Conèixer els principis bàsics de la restauració: la distingibilitat entre les integracions i les parts originals, la reversibilitat de la intervenció, l'autenticitat expressiva, la mínima intervenció, la compatibilitat entre materials, el respecte per la pàtina, etc.

Saber de les diverses teories: restauració arqueològica, estilística, romàntica, filològica, historicista, crítica, integral, objectiva, etc.

De les cartes de restauro : Atenes 1931, Venècia 1963, Florència 1981, Toledo 1986, Nara 1994 Carta Docomono 1990, Carta europea dels monuments moderns 1991, etc.

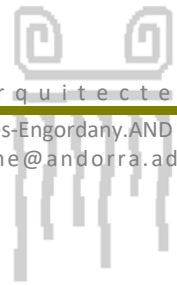
De Les Convencions i declaracions internacionals: La Haia 1954, Londres 1969, París 1970, 1972 i 1993, Amsterdam 1975, Nairobi 1976, Roma 1983, Granada 1985, Washington 1987, Nàpols 1994, etc.

De l'obra i el pensament de: Violet-le-Duc, Raffaele Stern, Giuseppe Valadier, Jhon Ruskin, Elies Rogent, Vicente Lamperez, Jeroni Marorell, Cesar Martinell, Camillo Sitte, Camillo Boito, Cesare Brandi, Chafon, Paolo Marconi, Paul Philippot, Giovani Carbonara, etc.

De les experiències: d'Urbino, Bolonia, de l'escola di restauro di Roma, de l'instituto Centrale di Restauro de Roma, de l'Institut Getty, del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona perquè no dir-ho, del Servei Recerca històrica del Ministeri de Cultura, etc.

Tanmateix és necessari tenir coneixement dels problemes patològics habituals, la seva evolució i reparacions i els materials més adients per portar-los a terme.

Estem parlant de sistemes constructius mil·lenaris quins comportaments són perfectament coneguts i documentats en infinitat d'estudis i publicacions científics, per tant són previsibles i quantificables⁶. A diferència dels materials moderns que per la seva proximitat

encara ens sorprenen amb noves patologies, com ara l'al·luminosis, piritosis, microfissuració i les que vindran.⁷

Cal doncs, que en la fase d'intervenció tots els agents implicats estiguin formats i amb provada experiència en aquest camp.

Estem parlant d'un llegat col·lectiu de valor històric-artístic, social i fins i tot emocional del qual cal garantir la seva continuïtat, per tant, la transcendència de l'acció obliga a emprar les persones més apropiades en cada cas.

Concretament, pel que fa als tècnics que intervenen en el patrimoni, cal que siguin conscients de la transcendència del seu treball, que facin un anàlisi rigorós de l'edifici, que encertin amb la diagnosi exacte amb les dades obtingudes i que, dins de la seva llibertat creativa, trobin una resposta eficaç, correcta i directa defugint de protagonismes i floritures⁸. Deixant la intervenció perfectament documentada i justificada a l'igual que el seguiment posterior de la bondat de la mateixa.

Per últim és necessari un treball de custòdia del bé amb el seguiment de l'evolució de l'edifici restaurat a través de la verificació de les actuacions mitjançant recollida de dades, la divulgació científica dels resultats així com la definició de programes de prevenció i manteniment de l'edifici.

No voldria acabar sense recordar una premissa prèvia, i que per òbvia no és menys important, com és l'obligació ètica que tenim, com a professionals de l'arquitectura, de fer una defensa activa i decidida de l'obra remarcable dels nostres predecessors. Només si salvaguardem les obres interessants del passat podrem aspirar a que reconeixin les nostres.

En definitiva, el patrimoni arquitectònic forma part de la història de tots i per tant ens interessa a tots. Per això, la conservació és un problema de cultura en el sentit ampli de la paraula, de preparació, de capacitat professional, de gust i de sensibilitat no solament estètica, sinó ètica, política i social.

Enric Dilmé, doctor-arquitecte

Màster en restauració de monuments

Postgrau en Anàlisi estructural i tecnologies de la intervenció arquitectònica

Postgrau en rehabilitació d'edificis de vivendes

Professor convidat del Màster de Restauració de la UPC 1996-03.

¹ Des de que als anys 70 els moviments socials defenen el mot rehabilitació com a procés de recuperació dels centres urbans. La seva utilització s'ha contraposat al terme restauració. Es creu poder afirmar que els grans monuments es restauren mestre que els menors requereixen un acte de rehabilitació entesa com a forma simplificada i menys exigent de restauració. Amb l'ús indegut i pervers del terme rehabilitació es cerca sovint l'aprofitament lucratiu als valors patrimonial culturals.

En la conferència de clausura del Màster de Restauració de Monuments de la UPC del curs 1995-6 i publicada en el núm.6 de la revista LOGGIA el doctor Giovanni Carbonara professor de la Universitat degli Studi di Roma "La Sapienza" va dir en relació al terme rehabilitació :... En realitat ens trobem davant una concepció instrumental i grossera de la restauració incapaç de considerar-se com fonament d'una nova metodologia, es més aviat una pseudo-teoria que està deixant pel camí una gran quantitat d'equívocs...Aquest ús improp i distorsionat del terme cobraria sentit només si es refereix a preexistències de mer color econòmic i d'ús i no cultural.

² En la mateixa conferència el Doctor Carbonara diu:

La paraula monument deriva del llatí *moneo* entesa en el sentit de recordar. De fet des de l'antiguitat el terme monument s'ha superposat al de document. Qualsevol testimoni del passat constitueix un document i per tant monument per la seva sola antiguitat independentment de l'època que fou concebut o del caràcter més o menys artístic, de la seva excepcionalitat per la seva dimensió, importància o emergència en el panorama urbà.

³ L'autenticitat, espina dorsal de la Carta de Venècia, ha estat àmpliament debatuda, especialment des del Congrés Internacional de la Unesco sobre la Conservació de la pedra (París 1993), el Col·loqui de Nàpols 1994 fins a la Carta de Nara de 1994. Queda clar que aquest concepte no és tant sols un valor sinó una condició inherent a la consideració de patrimoni.

⁴ A tall d'exemple, cal recordar, que de les tres possibles causes de variació de forma, la rigidesa mecànica, els moviments tèrmics i la retracció, en comparació als tradicionals els materials actuals augmenten considerablement. Així, mestre una obra de fàbrica normal té un mòdul de Young d'uns 50.000 kg/cm², l'acer multiplica per 40 aquesta quantitat i el formigó per 4, a més de tenir coeficients de dilatació de l'ordre del doble o del triple respecte a l'obra de fàbrica.

⁵ Per major informació sobre el tema recomanariem la versió resumida del projecte docent presentat al concurs-oposició per l'obtenció de la plaça de professor titular de la Universitat de Granada de Història i teoria de la restauració artística de Mª José Martínez Justicia publicada 2001 per l'editorial Tecnos del grup ANAYA a suggeriment del tribunal del concurs, per entendre que cobrim un important buit davant de la manca de bibliografia sobre el tema editada en castellà.

⁶ Una informació seria sobre els aspectes teòrics i sobre la praxis de la restauració es poden trobar en les publicacions i revistes especialitzades, com la memòria que publica periòdicament el Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona, la revista "LOGGIA" publicada per la Universitat Politècnica de València, les revistes italianes "ANATKH" (Florència), "Materiali e Strutture" (Roma), "Palladio" (fundada per Giovannoni, Roma), "Tema" (Milà), "Restauro" (Nàpols), Bulletin de l'Institut Royal du Patrimoine Artistique (Bruxelles), Denkmalpflege in Baden-Württemberg (Stuttgart), Jahrbuch der Bayeriques de la France (París), Studies in Conservation (Londres).

⁷ És evident que no hi ha punt de comparació entre les tècniques constructives tradicionals àmpliament avalades per la història i les contemporànies, tant es així, que cal evitar la "contaminació" de les fàbriques històriques. José Luis González en l'article "El nostre patrimoni arquitectònic local: conservació i autenticitat" publicat a la Revista l'Informatiu núm.196 assegura: "Ja sabem, i cada cop ho estem patint més, que el formigó armat és una de les fàbriques més efímeres de la història de la construcció. Sens dubte, si jo restauro o reforço amb formigó armat un edifici, que m'ha arribat a mi amb tres-cents, quatre-cents anys al seu damunt, estic signant la seva pena de mort en un termini de cinquanta anys o vint si queda a la intempèrie. Serà aquest el llegat que el segle XX donarà a les generacions futures?".

⁸ La manca de preparació, mètode o fins i tot de serietat, fa que sovint sigui generalitzable l'afirmació recollida sosté en la carta anònima dirigida al diari The Times i publicada el 4 de gener de 1919 arran de la restauració del monument megalític de Stonehengerma "...la restauració és amb freqüència pitjor que la ruïna, la qual, com a mínim, té una certa grandiositat que és seva pròpia." Ignacio Represa en l'article "La expresión plástica de la degradación" recollit en el llibre RESTAURACIÓN arquitectónica. II editat en 1998 per la Universitat de Valladolid.